

Soňa Kořátková

# Dítě a mateřská škola

- Dítě v rodinném prostředí
- Rodiče a mateřská škola
- Předškolní vzdělávání
- Školní programy



# Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

*Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umísťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.*



*Veliké poděkování paní Trojákové a paní Jandovské Kubinové  
za skvělý přístup a pomoc, za čtení a pochopení,  
které mi moc pomohlo!*

*Díky S. Koťátková*

**PaedDr. Soňa Kořátková, Ph.D.**

## **DÍTĚ A MATEŘSKÁ ŠKOLA**

**Text je součástí řešení výzkumného záměru  
„Učitelská profese v měnících se požadavcích na vzdělávání“  
na Pedagogické fakultě UK Praha.**

Vydala Grada Publishing, a.s.  
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7  
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400  
[www.grada.cz](http://www.grada.cz)  
jako svou 3156. publikaci

Odpovědná redaktorka Dana Trojáková  
Sazba a zlom Václav Juda  
Fotografie Mgr. Jiří Kořátko  
Počet stran 200  
Vydání 1., 2008

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.  
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2008  
Cover Photo © profimedia.cz

**ISBN 978-80-247-1568-1** (tištěná verze)  
**ISBN 978-80-247-6907-3** (elektronická verze ve formátu )  
© Grada Publishing, a.s. 2011

# OBSAH

Úvod .....	9
<b>1 Dítě předškolního věku v rodinném prostředí .....</b>	<b>12</b>
1.1 Vrstání dítěte do rodiny .....	13
Poporodní přijetí .....	14
První rok – skrytý základ .....	16
1.2 Čím je pro nás dítě mezi prvním a čtvrtým rokem .....	17
1.2.1 Dítě jako objevitel .....	21
Objevuje prostor a jeho uspořádání .....	21
Objevuje přes svoje smysly .....	21
Objevuje materiály a ovlivňuje tvary .....	24
Objevuje své pohybové možnosti .....	25
Objevuje řeč a svoji schopnost se vyjádřit .....	25
Objevuje sebe a druhé lidi .....	27
1.2.2 Rodiči se osobnost .....	28
Malý tyran .....	30
1.2.3 Příjemce pravidel a stylu života .....	35
Ženská a mužská role .....	35
Soužití a jídlo .....	36
Sourozenectví .....	37
Bázlivost a úzkostnost .....	40
V čem spočívá označení „moje dítě“ .....	42
Co nemusíme v rodině odhadnout .....	44
1.3 Starší předškolák – dítě pěti až šestileté .....	47
1.3.1 Dítě a širší společnost .....	48
Potřebuje vrstevníky .....	48
Je soutěživé i žárlivé .....	49
Přijímá, rozumí a začleňuje se .....	51
Zapouští kořínky v místě, kde žije .....	52
Má první zájmy .....	53
Trápí ho stud, obavy a může být ohrožené .....	55
1.3.2 Dítě jako občan .....	58
Jak přijímá odlišnosti .....	59
Je altruistické? .....	60

	Mezníky v sociálním začleňování . . . . .	62
	Vstup do mateřské a základní školy – iniciační význam . . . . .	62
<b>2</b>	<b>Úvaha rodičů o mateřské škole . . . . .</b>	<b>65</b>
2.1	O čem přemýšlet při volbě mateřské školy? . . . . .	66
	Děti se speciálními potřebami . . . . .	67
	Hyperaktivní dítě . . . . .	68
	Různé typy mateřských škol . . . . .	71
2.2	Očekávání a změny . . . . .	72
	Jak dítě na mateřskou školu připravit . . . . .	74
	Doporučující desatero . . . . .	75
2.3	Co udělat pro dobrou adaptaci . . . . .	78
	Jak může dítě v adaptační fázi reagovat . . . . .	79
	Provázanost pocitů rodičů a dětí . . . . .	81
<b>3</b>	<b>Současná mateřská škola . . . . .</b>	<b>83</b>
	Pohled do budoucnosti školy . . . . .	84
3.1	Jaké jsou mateřské školy . . . . .	85
	Jak vidí učitelky současnou mateřskou školu . . . . .	86
	Jak vidí učitelky dítě předškolního věku . . . . .	87
3.2	O co se jednotlivé mateřské školy snaží . . . . .	88
	Spolupráce s rodinou . . . . .	89
3.2.1	Nedirektivní přístupy . . . . .	90
	Akceptace . . . . .	92
	Empatie . . . . .	92
	Autenticita . . . . .	93
	Aktivní naslouchání . . . . .	94
	Empatický rozhovor . . . . .	94
	Pozitivní školní klima . . . . .	96
3.3	Vlastní školní programy . . . . .	97
3.3.1	Třídní programy . . . . .	100
	Výchovně vzdělávací cíle . . . . .	101
	Adaptační fáze . . . . .	101
	Členění programu . . . . .	104
	Hra jako respektovaná potřeba i metoda . . . . .	105
	Pohoda, péče, tvořivost a poznávání . . . . .	108
3.3.2	Příprava na základní školu . . . . .	109
	Školní zralost . . . . .	112
	Školní připravenost . . . . .	114
	Děti s odkladem školní docházky . . . . .	116
3.3.3	Klima školy vytvářejí učitelé . . . . .	119
	Role v pracovní skupině . . . . .	122
	Překážky pro příznivé vztahy . . . . .	123

	Kvalitní klima ve společné komunitě rodičů a učitelů . . . . .	127
<b>4</b>	<b>Pohled do obsahu předškolního vzdělávání . . . . .</b>	<b>128</b>
4.1	Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. . . . .	129
	Dítě a jeho tělo. . . . .	131
	Dítě a jeho psychika. . . . .	132
	Dítě a ten druhý . . . . .	134
	Dítě a společnost . . . . .	135
	Dítě a svět . . . . .	137
	Podmínky předškolního vzdělávání . . . . .	138
4.2	Komplexně zaměřené vzdělávání . . . . .	140
	Tematické celky a projekty . . . . .	141
	Význam hry . . . . .	146
	Jak můžeme přispět ke kvalitní hře . . . . .	147
4.2.1	Osobnostní a sociální rozvoj . . . . .	148
	Prosociální chování . . . . .	151
	Dramatická výchova . . . . .	153
	Interkulturní výchova . . . . .	158
4.2.2	Skupinové soužití dětí . . . . .	162
	Věkově smíšené třídy. . . . .	163
	Věkově stejnorodé třídy . . . . .	165
4.3	Některé alternativně zaměřené modely mateřských škol . . . . .	166
4.3.1	Waldorfská mateřská škola . . . . .	166
	Doba a místo vzniku . . . . .	166
	Základní myšlenky. . . . .	167
	Jaké cíle si klade . . . . .	168
	Kam směřuje obsah práce . . . . .	168
4.3.2	Mateřská škola Marie Montessori . . . . .	170
	Doba a místo vzniku . . . . .	170
	Základní myšlenky. . . . .	171
	Jaké si klade cíle . . . . .	171
	Kam směřuje obsah práce . . . . .	172
4.3.3	Mateřská škola Začít spolu . . . . .	173
	Doba a místo vzniku . . . . .	173
	Základní myšlenky . . . . .	174
	Jaké si klade cíle . . . . .	175
	Kam směřuje obsah práce . . . . .	175
4.3.4	Mateřská škola s programem podpory zdraví . . . . .	177
	Doba a místo vzniku . . . . .	177
	Základní myšlenky. . . . .	178
	Jaké si klade cíle . . . . .	179
	Kam směřuje obsah práce . . . . .	179

<b>5</b>	<b>Jak společně pracovat ve prospěch rozvoje svého dítěte . . . . .</b>	<b>182</b>
	Vzájemné uznání a podpora . . . . .	185
	Zpětné vazby pro učitele a rodiče . . . . .	186
	Závěr . . . . .	188
	<b>Literatura . . . . .</b>	<b>191</b>



## ÚVOD

Není jednoduché se rozhodnout, kdy a kam svěřit dítě do péče mimo rodinu. I když v našich podmínkách má mateřská škola dlouhou tradici a veřejnost jí důvěřuje, tak když přijde „ta“ doba a rodiče začínají uvažovat, že svého potomka této instituci svěří, často znejistí. Vybavují se jim vlastní vzpomínky na to, když v mateřské škole pobývali, a ty mohou být i problematické. Na světlo vyplouvají různé neblahé zasuté vzpomínky na to, jak jsme něco museli, např. všichni ležet a spát, všichni dojídat jídlo a nesměli si nosit do školky hračky, nebo byl dokonce i zákaz chodit za sourozencem do jiné třídy. To může potlačit různé radostnější vzpomínky na společné hry a úzké kamarádské vztahy, které jsme v mateřské škole zažívali, a prohloubit nedůvěru v toto zařízení.

Dítě je v předškolním věku silně provázáno se svými nejbližšími a ti s ním. To může vytvářet komplikované výchozí situace pro dítě a ztěžovat mu přirozenou orientaci v nových podmínkách. V tomto směru je to náročné období, ve kterém dítě prožívá rozporuplně své touhy současně s nejistotami a obavami a stejně tak je tomu u rodičů. Ti také vědí, že by již dítě mohlo a mělo vstupovat do soužití s vrstevníky, kteří budou jeho generační skupinou, ale současně se obávají, jak se všichni budou vyrovnávat s tím, že dítě bude podstatnou část dne trávit mimo rodinu. Také nejistota, jak bude dítě v nových podmínkách přijato, vyvolává neklid, a někdy i opakované vysvětlování dítěti co bude, nebo naopak nebude muset zvládat v mateřské škole již dlouho před tím, než tam vstoupí. Rodič sám se může tímto způsobem zbavovat nejistoty a strach z toho, jak dítě obstojí a jak jej nové prostředí přijme, přenášet na dítě.

V současné době je mateřská škola významně orientována na rozvoj osobnosti každého dítěte a na kultivaci vzájemných vztahů mezi dětmi. Nemáme jednotnou školu, a to ani mateřskou. Každá školka připravuje pro svou práci vlastní program a snaží se vycházet např. z toho, kde se nachází, jaké mají potřeby děti, které do ní přicházejí, čím je může zaujmout a motivovat pro položení základu učít se. Mateřské školy se snaží oslovit i rodiče, aby vztahy byly pozitivně provázané a ne striktně

oddělené a dítě chápalo svět, který se před ním otevírá, jako společný a dobrý.

Když budeme vybírat mateřskou školu pro své dítě nebo se chystat ho do blízké školy přihlásit, měli bychom se zajímat o to, jakým způsobem se v ní pracuje, jaké jsou její cíle a metody práce, prohlédnout si prostředí, mluvit s učitelkami. Také bychom si měli uvědomit, že se vnitřně budeme muset s tímto krokem vyrovnat a nezatěžovat svými nejistotami dítě. Najít v sobě i ochotu přirozeně dítě na vstup připravovat a být otevření dobrým vzájemným vztahům, které budou nejvíce ze všeho prospívat našemu dítěti.

Celková filozofie mateřské školy prošla v posledních letech zásadními změnami a učitelky, které se poctivě snaží se ve svých současných možnostech zorientovat a realizovat očekávané přístupy, nemají lehkou pozici. Podle dlouhodobých zkušeností jsou však učitelky mateřských škol jednou z učitelských profesních skupin, které mají stálý zájem o své vzdělávání, a tak i pro ně by měla být předkládána publikace přínosem. Je také určena učitelkám – elementaristkám ze základních škol, které by mohla komplexně informovat o dítěti předškolního věku a způsobu jeho vzdělávání v mateřských školách. Jako studijní text je vhodná pro studenty středních, vyšších a vysokých škol, kteří budou mít kvalifikaci pro učitelství v mateřských školách nebo pro různé typy předškolních zařízení. Oddělování informací, které jsou vhodné pro rodiče a jiné doporučené pedagogům nemusí být striktně dodržováno, ideální je přístup ke srovnatelným informacím všem, kdo o to projeví zájem.

***Knížka, kterou máte nyní v ruce, si vytkla nelehký cíl, který ovšem považují za stěžejní. Měla by oslovit společně rodiče i učitele mateřských škol (učitele prvních tříd základních škol) a nabídnout informace na jedné straně trochu více pro rodiče, a současně vedle toho být zdrojem zamyšlení pro učitele. Obě skupiny mají přece společný zájem a tím je citlivá výchova a účinné rozvíjení dítěte. Jestliže jste již sáhli po tomto titulu, znamená to, že se hlouběji zajímáte o své děti, přemýšlíte o jejich světě i tom, co může přinést jejich výchova, ať už jste máma, táta, učitelé nebo dětem blízcí lidé ze širší rodiny. Snažíme se rozkrýt, o co usiluje současná mateřská škola a přinést pocit, že by se tam nemělo nic dít jen za zavřenými dveřmi, ale že je zde dostatek prostoru i pro zájem rodičů a tvořivou svobodu pedagogů. Vzájemnost mezi školou a rodinou naprosto nejvíce pomůže každému dítěti v prvních krocích do širší společnosti i k ochotě se učit. Věřím, že vy – rodiče i učitelé – se zajímáte o to, abyste stále více poznávali své děti i možnosti, jak být aktivně s nimi. K tomu chtějí přispět i jednotlivé kapitoly této***

*knihy, které by vám vedle informací měly přinést i chuť otevřeně o dítěti přemýšlet, nacházet pro ně místo ve svém životě, protože ono to nyní potřebuje, ale stejně tak potřebuje prostor svobody, důvěry, jasných pravidel a kvalitních podnětů pro své poznávání.*

# 1 DÍTĚ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU V RODINNÉM PROSTŘEDÍ

Předškolní věk bývá většinou chápán jako období od tří do šesti let. Na tomto vymezení se jistě podílí hojně využívaná možnost rozšířit rodinnou výchovu o mateřskou školu. Jejím přičiněním se zřejmě o rozvoji dítěte více veřejně a na odborné úrovni mluví a píše. Dítě je v tuto dobu již obecněji chápáno jako utvářející se osobnost a je objektem zájmu specializovaných disciplin z oblasti pedagogiky, psychologie, speciální pedagogiky nebo pediatrie, či disciplin např. sportovních nebo uměleckých. Všechny jejich poznatky propojuje hledání vhodných metod a postupů, jak o dítě pečovat, rozvíjet ho a položit základy pro jeho další vzdělávání.

Avšak komplexněji vymezené **předškolní období v sobě zahrnuje celý věkový rozsah od narození dítěte do jeho šesti let**, kdy by měl v našich podmínkách následovat vstup do věku školního.

V raném předškolním věku, tj. **do tří let dítěte**, máme legislativně zakotvenou možnost rodičovské dovolené, která umožňuje soustředěnou péči rodiny, a to především jednoho rodiče – stále je to nejčastěji matka – která se o dítě do tří let stará s finanční podporou státu. Je to kvalitativně vysoko uzákoněná výhoda, o které se ani nezdá rodinám v převážné většině evropských i amerických států. Vychází z poznatků vývojové psychologie i z dlouhodobých zkušeností pramenících z jeselské praxe. Oba tyto zdroje načerpaly poznatky, které **odrážejí potřebu naplnění základní jistoty dítěte tohoto věku ve vztazích se svými nejbližšími lidmi**. Jakkoli se rodinám může zdát finanční podpora na mateřské dovolené nízká, nezapomínejme na to, že vztahová blízkost je pro dítě významným přínosem. V prostředí rodiny může dítě přirozeně vyprávět a v lidské společnosti se orientovat relativně bez spěchu, nervozity a tlaku, které by běžné pracovní povinnosti pečujícího rodiče provázely.

Mluvíme o té většině rodin, které mohou nebo dovedou přijmout dobu do tří let dítěte jako výsostně důležitou pro jeho nalezení sebe sama v přehledném lidském uskupení, kterým rodina zastupuje širší lidskou společnost. Tam, kde není rané dětství chápáno jako významné, např. pro rodičovskou nezralost nebo z ekonomických důvodů, měla by být možnost

svěřit dítě do vhodné denní péče mimo rodinu. Protože každá nevhodná výchova v tomto věku, tedy i rodinná, může negativně ovlivnit rozvíjející se lidskou osobnost.

Není pochyb, že dítě po celé období předškolního věku je **s rodinným prostředím úzce spjato** a silně tuto zakotvenost prožívá. Bez důvěrně poznané lidské blízkosti, která mu zajišťuje biologické potřeby a péči, bezpečí, vztahovou oporu, lásku a první poznatky o světě, by mělo velmi těžký životní start do lidské společnosti. Zpochybněno to může být rodiči samotnými tehdy, když dítěti nevěnují péči, neuvádějí ho prostřednictvím svého úzkého vztahu a propojenosti do prostředí, které se začíná učit poznávat. Dítě nepřijaté ve svých potřebách se musí komplikovaně vypořádávat se světem, který se před ním otevírá.

**Současná rodina střední Evropy**, kam samozřejmě patříme, je označována – jako rodina nukleární – tedy taková, kde jádrem je matka, otec a dítě nebo děti – a rodičovství bývá plánované. Většina rodin se soustředěně, někdy až úzkostně, o děti stará a přirozeně jim postupně umožňuje kontakt s lidskou společností a přírodou.

## 1.1 VRŮSTÁNÍ DÍTĚTE DO RODINY

Na první pohled kojenecké období příliš nesouvisí s dítětem, které se již chystá nebo chodí do mateřské školy. Ale není tomu úplně tak. Doba prvního roku života je latentní přípravné období pro založení mnoha funkcí důležitých pro plnohodnotný život člověka. Dítě vnímá a poznává lidi, jejich svět, jednání a komunikování, rozpoznává určitá pravidla, ve kterých se učí orientovat prostřednictvím schvalování a odmítání svých projevů.

Již v prenatálním období začíná být s dítětem počítáno, rodiče se snaží vyřešit nejbližší budoucnost v jeho prospěch. Příprava staršího dítěte na narození sourozence splňuje také velmi důležité předpoklady pro jeho bezproblémové přijetí do rodiny, které by problematickými reakcemi staršího sourozence mohlo být narušeno. To, jak nám může starší dítě pomáhat, jak se i z něho budeme stále radovat a budeme mu na blízku, když bude potřebovat naši pozornost, je potřeba si uvědomovat podle povahy dítěte skutečně již v předstihu.

Narození každého dítěte, ať je první nebo je již v rodině více dětí, působí na všechny její členy. Začínají vždy nové peripetie nutné pro podporu jeho kvalitního života.



Nezasvěcenému člověku by připadalo, že počátky života dítěte jsou spjaty pouze s naplňováním biologických potřeb (výživa, spánek, teplo, hygiena), ale od počátku je jasné, že dítě očekává i něco více, a tím je pozornost, mnohostrannost kontaktů, komunikace, podněty, které začínají budovat vztahový rámec s nejbližší pečující osobou.

Každý člen rodiny má svůj přínosný význam a dítě se přes něj začíná orientovat v životě, který započalo.

### **Poporodní přijetí**

Celé toto období začíná již prvotním schválením a přijetím dítěte, jeho pohlaví, vzhledu a potřeb. Dnes, kdy už většina rodičů předem ví, že budou mít holčičku nebo kluka, by se zdálo, že se tím minimalizují situace, kdy se rodiče těší na narození např. kluka, ale narodí se holčička. Nebylo zase tak výjimečné, že v takovém případě dávalo nejbližší okolí natolik najevo svoji nespokojenost, že tím byla znejistěna matka a následně přes určitý způsob zacházení s dítětem (stačil smutek, lítost, lhostejnost) to pociťoval i novorozenec. Dítě již v rané poporodní době je vybaveno velkou citlivostí a intuicí a je silně propojeno s emočním stavem své matky.

Každé znejistění a neklid matky se na dítě přenáší. Také např. to, že maminka příliš nechtěla, aby byl **manžel při porodu**, ale netroufala si tuto dnes už téměř normu porušit. Žena by měla mít naprostou svobodu rozhodnout, jestli chce nebo nechce svého partnera u porodu, a věřit si, že má právo mít v této věci přirozeně poslední slovo. Neměl by to rozhodovat muž, a myslet si, že jestliže on u porodu chce být, tak tomu žena musí vyhovět. Abychom se v takovém případě nedostali do druhého extrému. Napřed muž nemohl vidět ani své již narozené dítě a ženu a dnes by bylo společensky nevhodné nebo nemoderní, kdyby u porodu nebyl.

Žena se má v tuto dobu cítit maximálně bezpečně a klidně a nebyť znepokojována vnějšími jevy, které mohou blokovat vytváření a funkci hormonů a endorfinů (např. hormony ze skupiny adrenalinu, noradrenalinu a oxitocin). Michael Odent (1999) porodník a výzkumník uvádí, že nejen matka, ale i novorozeně vylučují během porodu do svého organismu endorfiny, které se ještě po určitou dobu v těle obou udržují. Tyto **biochemické látky podporují vznik prvotní interakce mezi matkou a dítětem** a jsou východiskem pro rozvinutí vzájemné náklonnosti.

Uznání důležitosti poporodní blízkosti matky a narozeného dítěte je také velmi významný pokrok oproti 50.–80. létům a je to velmi příznivá komponenta pro základ raného přirozeného zrání dítěte. Kontakty emocionální povahy podporují jeho pocit bezpečí a naznačují, jak mu je svět, do kterého přišlo, nakloněn, a jak reaguje na jeho potřeby.

**Křik dítěte funguje jako významný informační zdroj** pro okolí, vypovídá o základních biologických potřebách, o zdravotním stavu, případně o nejistotě a úzkosti. Už záhy po porodu a dále po celé kojenecké období můžeme pozorovat zajímavé projevy dětí, které jsou např. ve stejné místnosti. Jedno z dětí se rozpláče a ostatní se postupně přidávají. Nastává to i u dětí, s kterými jsme v blízkém kontaktu, např. na kontrole u lékaře. Dítě se zaposlouchá do křiku svého vrstevníka, a i když se snažíme ho rozptýlit nebo odvést pozornost, nedaří se nám to. Dítě v obličeji vyjadřuje obavu a většinou se rozpláče. Tato **účastná emoční reakce kojenců** obsahuje jakýsi základ empatické schopnosti. Křik jednoho kojence obsahuje sdělení pro ostatní, že se děje něco ohrožujícího.

Ríčan (1989) nazývá **kojení základní školou sociálního kontaktu** a má tedy kromě nezastupitelné úlohy pro výživu a imunitní výbavu ještě nezanedbatelný vliv na položení základů sociálního zakotvení a vztahů. **Držení dítěte při kojení** má svoji specifickou důležitost. Obličej matky a dítěte jsou v ideální vzdálenosti, dítě si při libých pocitech, které provázejí nasycení, fixuje lidskou tvář, vnímá blízkost člověka, jeho pevné a bezpečné

držení. I dítě krmené náhradní výživou, i např. náhradními lidmi (otec, zdravotní sestra apod.) by mělo mít možnost prožívat stejnou uspokojující a bezpečnou blízkost, jako dítě kojené. Různé technické pomůcky, jako je např. kojenecké lehátko, by neměly vytlačit významně působící lidský faktor.

## První rok – skrytý základ

Můžeme říci, že se již v této době zakládají výchozí **pozice pro všechny zásadní komponenty lidství**. Jestliže jsou naplněny základní biologické potřeby (především odpovídající strava, spánek, teplo, hygiena), jsou přirozeně podněcovány smysly a dítě cítí bezpečí lidské blízkosti, které zajišťuje pečující osoba, pak jsou v plné míře vytvořeny podmínky pro kvalitní průběh zrání a počátky elementárního poznávání.

Zprvu dítě komunikační impulzy od pečujícího člověka spíše přijímá, ale velmi brzy na ně začíná reagovat. **Úsměv, silný lidský komunikační projev**, který je kolem jednoho měsíce ještě náhodný, se velmi rychle proměňuje v reagování na příjemné podněty a na lidský obličej. Především tehdy, mělo-li dítě možnost si dostatečně prohlížet lidský obličej např. při kojení. Dítě ještě úsměvem neobdarovává jen vybrané lidi, ale reaguje jím na každý lidský obličej. Úsměv je nesmírně silný sociální kontakt a **je okolím posilován tím, že je podněcován, opětován a odměňován**. Toto pozitivní podněcování spolu se silným citovým nábojem je počátek libých sociálních zkušeností a následně pozitivně laděné rané socializace dítěte.

Prof. Z. Matějček vyhodnocoval, jak prožívají život dospělí lidé, kteří byli před čtyřiceti lety původně dětmi z kojeneckých ústavů a následně vyrůstaly ve třech typech náhradní péče – dětských domovech, pěstounské péči a v adoptivních rodinách – a vyslovil velmi zajímavá zjištění, mimo jiné i tuto výzvu. „Aby se dítě bez rodinného zázemí zdravě vyvíjelo, potřebuje být umístěno **do náhradní rodinné péče již v období před prvním úsměvem**. Tak zásadní je to období pro vytvoření kvalitního základu pro vstup do lidského vztahového světa.“

Kolem pátého měsíce se už dítě většinou orientuje v tom, kdo je ten „jeho člověk“ a kdo jsou ti ostatní. Už se ve svém nejbližším světě natolik zorientovalo, že užívá úsměv výběrově a adresně jen pro „své lidi“.

Také **zvuky**, které dítě zprvu náhodně, později záměrně zkouší vydávat, jsou posilovány reakcemi pečující osoby, která je opakuje, a tím je potvrzuje a dále podněcuje. Tuto komunikační výměnu také posiluje nejruznějšími odměnami – přiblížením, radostí, dotyky apod. Už tento typ prvotní komunikace má ze strany matky podobu a **náležitosti ideálního dialogu** s těmito znaky: vyladění a vcítění, opětování a naslouchání, přijetí a prožití shody.



**Sounáležitost a symbióza** se začíná mezi matkou a dítětem asi od šes-tého měsíce proměňovat a dítě projevuje snahu uspokojit některé své smys-lové potřeby – přiblížit se k tomu, co vidí, něčeho se v prostoru dotknout, případně to prozkoumat dalšími způsoby a jestliže mu není vyhověno, dává výrazně najevo svoji nelibost. Spolu s těmito projevy se objevuje jednodu-chá **snaha se separovat** – oddalovat se, být kratší chvíli mimo kontakt se svojí osobou. Dítě se soustředí na prozkoumávání, zajímá se o něco a spo-kojí se např. s tím, že matku jen slyší.

Kolem sedmého měsíce má již kvalita vztahu s pečující osobou určitou výraznou podobu. **Dítě odmítá náhradníka** a lze pozorovat i obavu z ci-zích lidí a určité projevy separační úzkosti, když se matka od dítěte vzdálí. Jak uvádí Říčan (1989), trvá tato akutní forma úzkostných projevů od pár týdnů do několika měsíců. Dále upozorňuje, že se v tuto dobu vytváří **spe-cifické pouto k matce** (nebo jedné pečující osobě) a toto „specifické pouto se považuje za prototyp všech dalších silných citových vztahů: přátelských, milostných, rodičovských“.

V poslední třetině prvního roku při úzkostné výchově a naprostém pl-nění dětských přání a rituálů, které si vyžaduje, se dítě může utvrdit ve své výjimečné pozici a začít oslabovat či potlačovat identitu rodiče. Tento stav je výchozí pro zakotvení výjimečné pozice „malého tyрана“, jak ji nazývá klinická psycholožka J. Prekopová (1993), a ta se může dále pro-hlubovat a je obtížně napravitelná v následujícím období batolete (viz kap. 1.2.2).

## 1. 2 ČÍM JE PRO NÁS DÍTĚ MEZI PRVNÍM A ČTVRTÝM ROKEM

Rodiče se těší, až bude jejich dítě aktivněji komunikovat a budou si s ním lépe rozumět, až bude běhat a zkoušet to, co dělají lidé kolem něho, až s ním budou moci bez velkých příprav chodit do větší společnosti a mezi děti. Naprostá většina dětí je nezklame a skutečně se po prvním roce začíná rozvíjet mnohotvárnější spoluzítí.

Rodiny vnímají dítě v tomto věku jako roztomilé, učenlivé a již veskrze lidské. Dokáže nás pobavit svou snahou se vyjadřovat, napodobovat, co vidí, **schopností žertovat**. Jednoduché humorné situace jsou chápány jako jasná odlišnost od toho, co už dítě dobře zná, a to ho právě dokáže pobavit. Raduje se z toho, když chybně označujeme pro něj již známé a zvládnuté skutečnosti. Tento způsob komunikace prohlubuje vzájemné vztahy, má



pozitivní ladění a dítě si prostřednictvím humorného vymezování přirozeně upevňuje to, co již poznalo.

Dětská **snaha ovlivnit nebo nepřijmout pravidla rodiny** je častým problémem již brzy po prvním roce. Rodina se na jakémsi řádu pro spolužití všech členů musí domluvit a přistoupit na jeho dodržování. To není lehká záležitost, předpokládá to u samotných rodičů ochotu pochopit druhé a přizpůsobit jim své zvyklosti a potřeby a to vyžaduje určitou dávku zodpovědnosti. Především pro mladé rodiče s prvorozeným dítětem je to premiéra, která spočívá ve změně životního stylu, protože maličký člen domácnosti má odlišné potřeby a to znamená určitá rodinná pravidla teprve vytvořit a začít je životem prověřovat. Musíme počítat s tím, že dítě pro tato naše pravidla nebude mít pochopení a bude chtít, abychom přijali jeho verze, co kdy dělat, a bude se snažit negovat naše snahy dát věcem řád. Zvláště je to charakteristické pro temperamentní a aktivní děti, které mají silnou potřebu se prosadit.

Mezi dětmi v tomto věku jsou již zřejmé i výrazné rozdíly v potřebě komunikovat, pohybovat se, zkoušet nebo spíše pozorovat, a to spolu s potřebou odpočinku a jídla začíná vytvářet charakteristický průběh denního spolužití.

**Kolem třetího roku** je dítě svým okolím bráno jako maximálně přitažlivé, už také proto, že se začalo uspokojivě vyjadřovat, což ho viditelně těší a oceňuje to i jeho okolí. Je jasné, že řeč má vývojové nedostatky ve výslovnosti i gramatice, ale dítě většinou již rozumí v globálu všemu, s čím se na něj obracíme, a také dokáže vyslovit své potřeby a přání. Zatím ne do podrobností, ale zná již velkou škálu různých, pro rodinu známých „slovních formulek.“ Také se v tuto dobu začínají uklidňovat některé dětské emotivní reakce pramenící nejčastěji z neporozumění nebo z odmítání přizpůsobit se společným pravidlům.

Batole je i přes své komplikované reagování, nejroztomilejší, velice s námi propojené a milované dítě, i když jeho výchova je poměrně náročná. Z těchto a dalších důvodů bývá často rozhodování, zda půjde do mateřské školy, silně a rozporuplně prožíváno především matkami.

**Dítě čtyřleté** již vnímáme častěji jako partnera. Více rozumí našemu vysvětlování a samo se dokáže uspokojivě vyjádřit. To vede k oboustranné spokojenosti a k pozitivnímu oceňování jeho reakcí. Aby tomu tak bylo, znamená to však, že jsme se ve výchově batolete vyrovnali i s nepříjemnými nedorozuměními a dokázali jsme reagovat přirozeně a s klidem na vzdorovité a negativistické chování dítěte v předchozím období.

Vzrůstající zájem o širší společnost je pro tuto dobu charakteristický a opírá se o vytvořený základ získaný postupně v úzké i širší rodinné